

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. VII. 4.

GRANSKNING

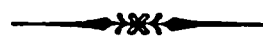
AV

SVENSKA ORD

ETYMOLOGISKA OCK FORMHISTORISKA STUDIER

AV

FREDR. TAMM

UPPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN
(C. J. LUNDSTRÖM)

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

UPPSALA 1901
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Blaskig se *taskig*.

Brassa, ett i ordböcker icke upptaget subst. med bet. hop, mängd, massa saker, i uttr. *hela brassan, en hel brassa,* är en yngre, kanske efter *massa* i liknande uttryck bildad variant till det likbet. *brass* m. i dial. i Finland, lånat av lt. *brass* oordnad hop av värdelösa saker. Detta subst. hör till det förmodligen förr i lt. brukade verbet, ä. ndl. *brassen* blanda om hvartannat, härstammande från det franska *brasser* röra ihop, egentl. brygga (av keltisk stam?).

Bry v. med något reflexivt ord, t. ex. *sig, sitt huvud, sin hjärna* el. dyl. såsom objekt, till hvilket verb hör subst. *huvudbry,* är (något som icke beaktats i förf:s etymologiska ordbok) ursprungl. ett helt annat verb än det från lt. lånade *bry* göra förlägen, till hvilket hör subst. *bryderi;* nämligen liksom da. *bryde* i motsv. betydelse (*bryde sig om* o. s. v.) egentl. samma som sv. *bryta.* Detta kan man förstå av sådana med *huvudbry* synonyma ord som ä. nsv. *hiärnbrott* ock de till ett verb med bet. bryta hörande ndl. *hoofdbreken* ock t. *kopfbrechen* samt av nuv. sv. frasen *bråka sin hjärna* el. *sitt huvud* sl. m. sistnämda verb. Till sin uppkomst torde formen *bry* delvis kunna vara en inhemsk proklitisk form, i det *bryta sig om* med huvudaccent på *om* kanske blivit *bryt* ock vidare *bry sig om.* Men i sådana hithörande fraser där verbet haft ock har starkare satsaccent, kan *t* icke vara direkt bortfallet. Man får väl därföre också antaga främmande inflytelse, kanske på det sätt, att efter mönster av da. *bryde,* som motsvarade såväl sv. *bryta* som det från lt. *brüden, brüen* lånade sv. *bry* (o. äldre sv. *bryda*), det förra svenska verbet i den hithörande bildliga betydelsen, där det låg rätt nära *bry* (jfr *oroa, plåga* såsom stundom användbart för båda verben), antog detta verbs form även i starktonig ställning.

Bråspel se *spel*.

Bödel, bövel. Att dessa ord oaktat skillnaden i betydelse med full rätt ansetts identiska, det senare med sekundärt *v* (från *djävul*), kan bestyrkas med ett i Samlaren 1899 sid. 10 förekommande citat från början av 1600-talet med *böffuel* i bet. bödel: *the moste dräpa, om böffuelen än står strax medh swerdet baakom ryggen*. Möjligt är för övrigt, att *v*-ljudet icke insatts direkt för *d* i *bödel,* ty det fans på 1600-talet också sv. *bööl* (t. ex. i Syllabus 1649, art. *carnifex*), en form som är lik ndl. *beul,* men mycket väl kan ha bildats i svenskan så, att fsv. *þ, dh* fallit bort i plur. **bölar,* till hvilken plur. då möjligen även kunde ha bildats en ny tvåstavig sing. **böel,* hvarav *bövel* närmast kunde vara ombildat.

Cert ett fartygs typ (sort, klass), dess byggnadssätt o. storlek samt bestyckning (om det är krigsfartyg) o. dyl., egentl. hvad som är i kontrakt mellan redare ock byggmästare bestämt angående ett fartyg som bygges, är ett lånord av lt. *certe, zerte* i samma bet. i sjöspråket, av mlt *certe, tzerte, serte* kontrakt; lånat i sin ordning från ffra. *charte* (rätts-)urkund, skriftlig handling: av grek.-lat. *charta* papper. En i tyska sjöspråket vanligare variant är lt. *zerter,* mlt. *serter,* liksom eng. *charter* härstammande från ffra. formen *chartre* av lat demin. *chartula*.

Samma källa har ett annat sjömansord med mindre förändrad bet.: **Certeparti** fraktkontrakt, nht. (från lt.) *certepartie (zertepartei),* fra. *charte-partie,* eng. *charter-party* o. s. v., mlat. *charta partita* (kontrakts-)papper som delats itu ock hvarav hvardera kontrahenten fått behålla ett stycke.

Med avseende på begynnelseljudet, lt. *ts* ock därav uppkommet *s,* märkes, att detta synes hänvisa till det äldre uttal av *ch* i franskan som bevarats i det engelska *ch*. — I sammanhang härmed må omnämnas ett annat sv. lånord med *s* för fra. *ch*: **snilj** el. *snilja* av fra. *chenille*. Men om *s* här är fonetiskt-kronologiskt likställt med *s*-ljudet i *cert* eller möjligen i nyare tid substituerats direkt för franskt *sj*-ljud (här näst före *n*), må lämnas därhän, då lågtyskt mellanled ej är uppvisat, men väl kan hava funnits.

Diverse adj., liknande **respektive** därutinnan att det är oböjligt med endast plural användning ock av latinsk stam, har dock fått sin svenska form på helt annån väg. Medan *respektive* icke gärna kan vara annat än det från latinet i oförändrad form upptagna adverbet, som fått nyare attributiv användning i svenskan, så är däremot *diverse* den tyska pluralen till t. adj. *divers,* som väl egentl. från tyska affärsuttryck sådana som *diverse waaren, diverse sachen* oförändrad upptagits i svenskt affärsspråk ock sedan blivit enrådande i svenskan utan att få vid sin sida någon efter svensk sed bildad form på *-a* (månne till uteblivande av denna form på *-a* medvärkat ett tidigare svenskt uttal av *diverse* efter tyskan med akut accent på mellanstavelsen ?).

I sammanhang härmed må beröras ett par adj. på *-ie* av latinsk stam, men icke så alldeles klara till sin bildning, nämligen:

Ordinarie: kanske delvis uppkommet i sådana uttryck som *ordinarie tjänst* (*befattning, ämbete, lön* o. s. v.) ock där beroende på äldre *ordinarii,* genitiven till *ordinarius* i substantivisk bet. ordinarie tjänsteman. Jfr *ordinari löhnen* hos Grubb 1665, sid. 358 (motsatt *accidentier och gåfwor*). Därjämte kunde *ordinarius* ock *extraordinarius* som substantiv hava rättat sig efter andra subst., som fått form på *-arie* för *-arius.* Hos dessa subst. åter kan formen på *-e,* som i alla händelser tycks vara inhemsk (jfr tyska *-arius* o. ndl. *-aris* i sing.), delvis härröra från förledsform i sammansättning, t. ex. *bibliotekarie-(tjänst, -syssla, -lön)* o. s. v. av äldre *bibliothecarii-* o. s. v., men därjämte väl vara nybildad till plur. på *-arier,* nyare form i svenskan för lat plur. på *-arii.*

Proprie i *pr. skuld, pr. borgen:* väl snarast för äldre *proprii* såsom genitiv till det substantiviskt använda lat. neutr. *proprium* = det som man själv eger. Finge man förutsätta en lt. form på *-ie* såsom förebild, så kunde man kanske även tänka på ital. *proprio?*

Droppe, fsv. *droppe* jämte *druppe* med *pp* vid sidan av fsv. *dropi, drupi,* da. *draabe* o. s. v., bör kanske icke uteslutande förklaras genom analogi från ordets ställning som efterled i

sammansättning (med *p* förlängt efter regeln i Noreens Altschw. Gramm. § 298), särskilt med hänsyn till att *pp* förekommer även t. ex. i fsv. *drupparum*. Då det fins en gammal form med urgerm. *pp*, beroende på förgerm. *bn*, i högtyskan: fht. *tropfo*, nht. *tropfen*, så kan ju även en motsvarande form delvis dölja sig i den fsv. formen med *pp*. — I samband härmed kan omnämnas såsom i viss mån paralell den hos verbet **tappa** förekommande dubbelbildningen fsv. *tappa* ock *tapa* (isl. *tàpa*, da. *tabe;* jfr Noreen: Altschw. Gramm. § 298, Anm. 3). Även här får väl antagas, att *pp* beror på ett gammalt *n*-suffix. Enligt en av prof. E. Lidén meddelad förmodan är fsv. *tappa* utgånget från den stam med förgerm. form **dabno-* som fins i lat. subst. *damnum* förlust, skada.

Fan n. (på fjäder), ett ord som råkat bli uteglömt i förf:s etymologiska ordbok, är tydligtvis, då det tyska *fahne* kan hava denna bet., en yngre variant till sv. *fana* (mlt. *vane*), lånad från den nyare enstaviga lt. formen *fān*, motsv. ndl. *vaan*, hvilken form visserligen icke angives i lt. ordböcker i precis samma bet., men däremot i den närsläktade bet. svans på räv såsom jägaruttryck.

Fanera v. med subst. *faner* är, såsom framgår av likbet. ndl. *forneeren* o. nht. *fournieren, furnieren* med subst. ndl. *forneer, fourneer* n. (även *forneerhout* av *hout* trä) ock nht. *fournier, furnier* n., lånat av franska vb. *fournir*, ffra. *fornir* skaffa, förse (med), även fullända o. s. v. Verbet fick (förmodligen redan på fransk botten) såsom snickeriterm en speciell betydelse, hvilken man plägar härleda från bet. förse med, men som tycks nästan bättre kunna hänföras till bet. fullända, så att *fanera* egentl. skulle vara = att göra ett snickeriarbete fullständigt (genom det sista finare detaljarbetet, bestående i beläggning med tunnt trä). Den formförändring ordet företer i svenskan har nog försiggått, innan ordet här lånades. Förvandling av *o* i obetonad förstavelse till *a* (såsom t. ex. i sv. *kalas, kanin* av lat. *collatio*, resp. ffra. *conin*) tillhör äldre lt. eller ndl. dialekter. Även försvinnandet av *r* i *rn* torde ha skett före inlånandet till svenskan; till stöd därför synes kunna åberopas eng. *veneer* fanera, faner, hvilket, om också någon annan in-

flytelse av obekant art bör antagas med hänsyn till förstavelsen *ve-*, väl är väsentligen att härleda från en ndl. eller tysk form av det franska verbet, som i direkt lånad form givit eng. *furnish*.

Flen såsom gammalt folkspråkligt namn på en del plågsamma åkommor, såsom gikt, reumatism m. m., y. fsv. *flen*, *fleen-wærk,* är förmodligen helt enkelt samma ord som isl. *fleinn* m. sidopik på hvasst vapen el. dyl., även kastspjut el. pil. Ursprungliga meningen, då någon sade sig hava *flen(en)* i kroppen, var väl att han kände sådan värk, som om han blivit sårad med det slags vapen (eller spets på vapen) som kallades *flen*.

Frihult (plur. *frihultar* hos Serenius 1741), även *friholt,* ett sjömansord som i likhet med da. *friholt* fått ombildad förled, så att ordet tycks vara uppfattat såsom trä till att hålla fartyget fritt (från skada av kollision), är lånat av lt. *wrîfholt,* motsv. ndl. *wrijfhout* med egentlig bet. riv- eller skav-trä: av verbet lt. *wrîven,* ndl. *wrijven* riva. Efterledens svenska form *-hult* för *-holt* här ock även i andra sammansatta sjömansord torde knappast kunna förklaras därmed, att sv. *hult* i ock för sig är etymologiskt = lt. *holt;* ty ordet fins annars i svenskan endast i bet. skogsbacke ock dessutom med neutralt genus. Här torde formen med *u* för *o* bero på association med ett annat mycket brukat sjömansord, nämligen *bult* såsom den svenska formen för lt. *bolt*.

Futtig adj., lt. *futtig,* har väl intet att skaffa med det franska *futile* ock kanske icke häller med lt. *fuddig* i snarlik bet. (jfr förf:s etymologiska ordbok). Då i samma bet. fins lt. *fottsig,* tydligen avlett av lt. subst. *fottse* »cunnus, vulva», en variant, förmodligen egentl. högtysk, till lt. *fott* i samma bet., ock då även lt. *fott-* som förled i en del sammans. kan beteckna något lumpet, futtigt, strunt, samt då härtill kommer, att Westes uttalande i ordboken om sv. *futtig* ger anledning att förmoda, att ordet utgått från lågt pöbelspråk, så synes skäl finnas att förklara lt. *futtig* utan vidare som en avledning till samma tyska subst. i variantformen *futt,* hvilken form också finnes t. ex. i det tyska *hundsfutt,* en äldre variant till skällsordet lt. nht. *hundsfott,* hvarav lånats sv. *hundsvott*.

Gry n. är en nyare form för *gryt,* som upptages som variant ännu hos A. F. Dalin 1850 ock som normalform hos Weste 1807, där man finner exemplen *Där är godt gryt i honom* ock *Där är intet godt gryt i dem.* Formen utan *t* träffas (tidigast?) lexikaliskt antecknad hos Hof: Dial. Vestrog. s. 139, där det heter: »*Gry, gryt,* Sv. ämne, art: materia, indoles». Egentliga betydelsen hos *gryt* ock hos det avledda *gryte* n. (som förekommer i hithörande bet. hos Lind 1749) är sten såsom ämnesnamn eller kollektivt: samling av sten, småstenar eller grus, röse; jfr fsv. *gryt* n., motsv. isl. *griót,* no. *grjót* n. i lika bet. samt nht. *griess* n. grus, även smågryn (o. s. v.). I nutida svenska brukas *gryt* som jägarterm om bärgshåla som tillhåll för vissa djur; den avledda formen ingår i många ortnamn som t. ex. *Örgryte.* Men ordet kom också särskilt att användas om arten, den kvalitativa godheten hos ett mineral eller hos ett föremål av sten, t. ex. en kvarnsten. I denna särskilda betydelse ock den därur härledda bet. anlag i fråga om personer uppkom en nyare form utan *t.* Denna synes icke kunna förklaras genom något slags rent fonetiskt bortfall av *t,* såsom t. ex. sjömansordet **spri** av äldre *sprit,* lånord av ndl. *spriet,* där *t* tycks ha försvunnit näst före *s* i sammansättning såsom *sprit-segel* (jfr *kalas* för äldre *kalats, collats*). Jag har tänkt mig som en möjlighet, att formen *gry* uppkommit i någon särskild dialekt (t. ex. bland arbetare vid ett större kvarnstensbrott el. dyl.), där man haft en av *uti* med förlorat obetonat *u* uppkommen prepositionsform *ti* (jfr nuv. sv. *på,* y. fsv. *pa* av *up a*) bruklig jämsides med *i,* så att man i frasen *det är godt gryt i honom* kunnat fatta *gryt i* såsom = *gry ti* ock sedan genom att för *ti* insätta det likvärdiga *i* få frasen i en ny form: *det är godt gry i honom* o. s. v. Sedermera, när *gry* väl kommit till allmännare användning särskilt i den överförda betydelsen, kan även association med verbet *gry* i bildlig mening t. ex. i partic. pres. *gryende* (*anlag, talang* o. s. v.) hava invärkat, så att den äldre formen *gryt* fullständigt undanträngdes i den överförda betydelsen.

Handplagg ock äldre *handplagga* av samma stam som äldre sv. verbet *plagga på* ge stryk (t. ex. hos Sahlstedt 1773) har Noreen i Svenska Etymologier s. 31, där substantivet an-

föres i formen *handplaggor* plur., velat förklara som dublettform till *plåga,* i det han säger: »båda ytterst från lat. *plaga* slag genom förmedling av mlt. *plage, plāge*». D. v. s. nsv. *plagga* skulle i sammans. *handplagga* hava uppkommit av fsv. *plagha* i bet. slag (se Söderwalls ordbok) ock detta sista skulle, eftersom den nyare formen har *a,* icke *å*-ljud, vara lånad från mlt. *plage* i en senare tid än det fsv. *plagha* som ligger till grund för nsv. *plåga.* Emellertid (frånsett att ordet i mlt. icke är uppvisat i bet. slag, hvilket kan bero på källornas otillräcklighet) finnas vissa lt. ock ndl. ord som häntyda på åtm. delvis annat ursprung. Sådana ord äro: ndl. *plak* f. (enligt Sicherer-Akvelds ordbok) ett förr i skolorna brukat linjalartat straffredskap, hvarmed man gav barnen slag på flata handen: till ndl. vb. *plakken* kladda, smeta (fast), klistra på, motsv. lt. (nht.) *placken* i samma bet., även lappa; mlt. *placke* m. med bet. lapp ock (smuts-)fläck, nht. *placken* m. i samma bet., även plåt; vidare mlt. *plagge* med bet. lapp, stycke av en klädnad, i plur. slitna kläder, grundord till sv. *(klädes)plagg* (fsv. dat. pl. *plaggom*), därjämte i bet. platt grästorva eller stycke bränntorv. Med avseende på betydelsen av de sv. orden i förhållande till dessa lt.-ndl. ord (bland hvilka verben kunna vara primära i förh. till substantiven) kan man jämföra en del mer el. mindre vulgära sv. uttryck, såsom *smita till, ge smörj, smörja på,* även *lappa till* ock *torva till* m. fl. dyl. i bet. slå till, ge stryk.

Emellertid må medgivas, att någon påvärkan från lat. *plaga* kanske bör antagas därutinnan, att endast en stam *plagg-,* men icke något *plack-* fins i svenskan. Denna invärkan behöver dock väl icke vara förmedlad av lågtyska, utan torde kunna ha skett lika gärna direkt i skolspråk i Sverge. Ett till bet. snarlikt gammalt skolord, *färla* av lat. *ferula,* är icke veterligen förmedlat av lågtyska.

Något etymon på de lt. o. ndl. ordgrupperna är icke känt. Den ena finnes även, enligt hvad man antager lånad från ndl., i franskan; t. ex. fra. *plaque* o. vb. *plaquer* med subst. *placard* anslag, ffra. *placart,* hvarav med omdaning till annan romansk ändelseform ndl. *plakkaat,* vidare lånat i t. ock sv. *plakat.*

Hulling. Detta ord förekommer i äldre ock nyare dial. även med *u* i ändelsen, t. ex. hos Lind 1749 *hull-unge,* skrivet

som sammansatt, *hullung* i finsk-svenska dial. (Rietz s. 237), samt med *ld*, t. ex. *huldunge* på Gotland om fårmärke i form av hulling (se Meddel. fr. Nord. Mus. 1898, s. 61), *hulding* hos Juslenius: Finsk Ordab. 1745. Ordets stam i äldre fsv. form kan således icke hava varit ett av urnord. **hulþ-* uppkommet **hull-* (sammanfört med sanskr. *kuṭhâra-* yxa och lat. *culter* kniv hos Noreen: Urg. Lautl. s. 119 ock Zupitza: Germ. Guttur. s. 107), utan måste haft formen **huld-*. Skulle denna stam kanske få hänföras till fsv. *huld* kött, nsv. *hull*, med tanke därpå, att hullingarna på ett kastspjut eller en pil fastnar i köttet på den som träffas därav?

Hydda är icke, såsom man utan särskild undersökning kanske gärna vill tro, samma ord som nht. *hütte* i samma bet. (i en från lt. lånad form, som skulle i avs. på *dd* vara likställd med vb. *rädda* av lt. *redden*, motsv. nht. *retten*). Det tyska ordet fins eljest i sin ht. form lånat i bärgsbrukstermen *hytta* ock med lt. mellanled i sjömansordet *hytt*. Men av en i lt. bruklig inhemsk form med *dd* träffas intet spår. Vårt ord är i själva värket ett helt annat gammalt nordiskt ord, samma som Gotlandsdialektens *hyddä* nisch nära spisen till torkning av strumpor o. dyl. (Rietz s. 274), fsv. *hydda* f. skjul, motsv. ä. da. *hydde* fängelsehåla, en variant med gammalt avlednings-*i* till sydsv. dial. *hodda, hudda* skjul, lider, fängelsehåla, sammans. *tjuvahodda* (Rietz s. 260), ä. da. *hodde* hydda o. *hudde* litet rum i fängelse (se Kalkar II s. 248, 282 o. 327). Dessa former äro, liksom verbet fsv. *hydda* gömma, avledda av den stam som ingår i isl. *hodd*, got. *huzd*, ags. fsax. *hord*, mht. *hort* förvarad skatt. Grundform till *hydda* är urgerm. **huzdiôn-* ock grundbet. är »gömsle, förvaringsställe»; den germ. rotformen *huzd-* samma som lat. *cust-* i *custos, custodia*.

Hyra i uttrycket *han har fått sin hyra* = »han har fått sig ett rus» fattas förmodligen allmänt såsom egentligen menat om hyra som en matros efter en sjöresa fått utbetald ock hvarmed han bekostar sig ett duktigt rus. Det kan dock ifrågasättas, om icke här ett annat ord ligger bakom, nämligen det gamla svenska i dialekter kvarlevande *hira* f. svindel, yrsel (hos A. F. Dalin 1850 i bet. »svindel hos kreatur, t. ex. får, kalfvar m. fl.»,

även upptaget i ordlistorna av Lundell, som anger ordet som brukat av finländska författare, ock Wenström-Jeurling samt hos Rietz s. 257), y. fsv. ock ä. nsv. *hira (hijra)* f. i samma bet. Detta subst. torde kunna ha fått nyare form med *y* för *i* genom association med det synonyma *yra*. Något etymon på *hira* är icke funnet, men det fins ett samhörigt verb *hira* vara yr i huvudet (så att man är nära att falla) med biform *hirra* vackla, ragla (om druckna personer enligt Rietz: anf. st., även hos Weste 1807 *hirra* »chanceler»); jfr det norska vb. *hira* stå i slö overksamhet, dåsa m. m. samt partic.-adj. *hiren* slö, dåsig, illa upplagd m. m.

Härfågel tycks vara ett tämligen nytt ord, upptaget hos Sahlstedt 1773, medan tidigare ordböcker hava för denna fågel namnet *vipa* (se t. ex. art. *upupa* o. *epops* i Lex. Linc. 1640 ock Syllabus 1649 samt art. *wiedehopf* hos Lind 1749); jfr i samma bet. da. *hærfugl* (förr även *herrefugl*, se Kalkar II 344) samt det äldre tyska, väl egentl. lt. *heervogel* (i Grimmska ordb. efter Nemnich). Att fågeln fått namnet av det vanliga sv. *här*, t. *heer* med anledning av folktron, att dess läte skulle båda ofred, är troligen nyare gissning; sannolikare synes, att folktron tvärtom framkallats av namnet, ock det dialektiska *ofresfågel* är väl nybildat. Men icke häller lär man väl kunna nöja sig med den meningen, att t. *heervogel* skulle innehålla en förvanskad form av mht. *hor* träck. Än mindre torde man få tänka på samband med det egendomligt liknande finska *harja-lintu* härfågel, sammansatt med fi. *harja* kam (på ett fågelhuvud, en hjälm o. dyl.), om icke möjligen på det sätt, att detta finska ord, som hos Lönnrot översättes med kungsfågel, ändrat betydelse efter det svenska ordet. I själva värket peka förhållandena på lågtysk härkomst som sannolikast. Månne icke *här-* i vårt ord är ett mlt. **hêr-*, den lågtyska formen för nht. *häher*, som är namn på nötskrika, även blåkråka, samt ursprungl. samma ord som isl. *héri* m. häger, en gammal variant till isl. *hegri* häger ock sv. *häger*?

Hösa v., variant till *ösa* i helt skilda landsdelar, såsom Södermanland o. Upland (särskilt Upsala med omnäjd), Bohuslän, Västerbotten, även upptagen i en del äldre ordböcker, så-

som Sahlstedt 1773, Weste 1807, har motsvarighet icke blott i de norska *hausa, høyse* (i s. ö. Norge, se Ross, art. *ausa*), utan även i ndl. *hoozen* (som nu tycks vara t. o. m. enda brukliga formen), hos Kilian *hoosen,* sidoform till ä. ndl. *oosen,* hvilket hör till samma stam som det likbet. mlt. *ôsen,* nlt. *osen* o. *ösen* samt sv. *ösa,* isl. no. *ausa,* da. *øse,* till en rot *aus,* som även ingår i grek. αὔω utgjuter (hos Hesych.). Möjligt är ju, att ett urgerm. **haus-* funnits jämte *aus-* (jfr Noreen: Urg. Lautl. s. 209, där med tvekan uppställes ett förgerm. **khaus-* som gemensam stam för sv. *hösa* o. lat. *haurire* ösa). Men det tycks ock kunna framställas en annan förklaring, ifall hvarken sv. *hösa* eller ndl. *hoozen* kan visas hava *h*-form av högre ålder. Skulle icke sv. *hösa* ursprungl. kunna vara en i sjömansspråket i bruk kommen sidoform till *ösa*, som fått *h* efter mönstret av ndl. *hoozen* såsom brukat hos holländska ock väl också nordtyska sjömän jämsides med de likbet. ndl. (äldre) ock lt. formerna utan *h*? Detta under förutsättning, att man riktigt förklarar *h* i det ndl. verbet genom nyare inflytelse från ett till betydelsen närstående ord med gammalt *h*. Se härom Franck: Etym. Woordenb. art. *hoozen,* där *h* förmodas härstamma från subst. *hoze* i dialektisk bet. kärl att ösa med, etymologiskt = ndl. *hoos,* mndl. *hose* ock det tyska *hose* med egentlig bet. benbeklädnad, men dialektiskt i tyskan (i Sachsen) också brukat om vissa slags rörformiga kärl för olika ändamål, såsom för att ösa eller hämta vatten, för att packa smör eller för att bära kol (se Grimmska ordboken).

Julp öppning framtill på byxor, ett ord som saknas hos A. F. Dalin 1850 (vid hvilken tid julp väl icke kommit i bruk, åtm. icke allmänt), är samma som lt. o. ndl. *gulp* i samma bet., egentl. väl med allmännare bet., synonymt med ock kanske noga taget blott en gammal variant till ndl. *glop* n. öppning, hål, gap, klyfta, hörande till samma rot som lt. *glûp* i uttr. *up de glûpe* på glänt, ndl. *op de gluip* i samma bet., ock lt. vb. *glûpen,* som bl. a. betyder glappa, stå på glänt, hvartill hör sv. partic. pres. *glupande*. Att ordet *julp* har fått *j* för normalt lt. *g,* synes visa, att det egentl. kommit från en lt. dialekt som är lik den i Berlin, hvilken är ökänd för sitt uttal av begynnande *g* som *j,* hvilket man plägar skämtvis illustrera med uttrycket: *ene jut jebratene jans is ene jute jabe Jottes.*

Kika se *titta*.

Kimrök för äldre *kinrök* (båda formerna finnas hos Lind 1749), liksom ä. da. *kinrøg* lånat av lt. *kînrôk* (med sidoform *kênrôk*, jfr ä. nsv. *könröök* i Spegels Gloss. s. 614 ock nuv. da. *kønrøg*) av mlt. *kîn* (o. nlt. *kên*) kådig tallved, torrved (jfr nht. *kienruss*), är väl icke omtytt efter *kimmar* sidostycken av laggkärl (se Kock: Om språkets förändr. s. 127), då sidostyckena ju icke äro alldeles samma sak som kärlet, däri kimröken är packad. Snarare torde man ha tänkt på ett annat äldre sv. *kim (kimm)* med bet. sot (se t. ex. Lex. Linc. 1640 o. Spegels Gloss. 1712), utan att låta sig hindras därav, att det nya ordet blev en tavtologisk sammansättning.

Kirskål, i en del dial. *kerskål* (*kiers* hos Hof: Dial. Vestrog.), är väl ett tämligen bekant, dock i de vanliga ordböckerna förbigånget namn på umbellatväxten Aegopodium podagraria, som väl (jfr Fries: Ordb. öfver sv. växtn. o. Nord. Familjeb.) sammanhänger med det tyska, företrädesvis lt., *giersch (gīrs)* el. *gersch,* mlt. *gers, gerskôl* med demin. *gersele;* jfr litau. *garszva* m. fl. baltiska former, antagligen jämte polska *giersz* lånord från lt. Något försök till etymologi på det tyska ordet är icke bekant. Anmärkas må endast, att växten på sina ställen kallats för *Gerhardskraut* (så i Schlesien enligt Pritzel-Jessen) o. på latin *herba S. Gerhardi* (se Lindes polska ordbok under *gierward*), på tyska även *Gervasiuskraut* (se Booch-Arkossys polska ordbok). Tydligtvis kan nu det svenska *kirs-* o. s. v. icke förklaras ensamt av den tyska formen. Då växten i flera länder bär namn som häntyda på bladens likhet i form med getfötter, såsom de tyska *geissfuss* o. *ziegenkraut,* de nederländska *geitepoot* o. *geitevoet,* det polska *kozia stopa,* skulle man kanske få tänka sig, att i Sverge fordom förekommit ett namn sammansatt med gen. sing. av fsv. *kiþ* killing, som borde blivit ett folkspråkligt **kiss-,* ock att detta blandat sig med det lågtyska ordet till ny form *kirs-* o. *kers-kål?*

Knodd, öknamn på bodbetjänt (upptaget hos Weste 1807), hvarmed väl egentligen menats en klumpig, tölpig pojke el. yngling, torde vara väsentl. = ndl. *knod, knodde* knöl; jfr det där-

med besläktade ock till egentlig bet. likartade tyska *knote(n)*, lt. *knode(n)*, i nordöstra Tyskland, t. ex. i Stettin ock Königsberg brukat som öknamn om handelsbetjänter, därjämte allmännare i tyskt studentspråk om hantvärksgesäller ock lärlingar o. s. v. (se Grimmska ordboken, art. *knoten* 15, b). Ett motstycke är det franska *courtaud*, egentl. kort ock tjock person (även om djur: stubbsvans), använt i uttr. *courtaud de boutique* om bodbetjänt. Jfr ock sv. *knöl* som öknamn (i Stockholm om dräng enligt Rietz s. 341). Att sv. *knodd* direkt kommit från nederländskan, där motsvarande användning icke är påvisad, är icke särskilt sannolikt. Kanske har det förr funnits även en lt. variantform **knodde* eller kanske har sv. *knodd* utgått ur ett sammansatt *bod-knodd* med vokalförkortning (såsom t. ex. *solbadd* av *bad*, jfr Noreen: Svenska Etym. s. 31) för **-knod* såsom efterled i sammansättning, detta lånat av lt. *knode*?

Kolstybb se *stoft*.

Kort n., uppvisat i nutida form med slutet *o* åtm. vid mitten av 1600-talet (t. ex. *choort* hos Arvidi s. 73), men samtidigt också i en äldre sidoform med *å*-ljud (t. ex. *kårt-spel* i Stiernhielms Herc. v. 18; jfr ock *kortt* hos Grubb s. 130, 426, väl med samma uttal som adj. *kortt* t. ex. sid. 224), är i sin historiska formutveckling från grek.-lat. *charta* något oklart. Dock är knappast tvivelaktigt, att vi fått ordet närmast från danskan: kanske så, att av da. *kort*, uttalat med kort öppet *o*, blev i svenskan dels en enstavig form med kort *å*, dels böjda former ss. de artikulerade *kortet* ock pl. *korten* med framför *rt* förlängt ock slutet *o*? Rörande da. *kort* åter får man kanske tänka sig det, med förmedling antingen av ett äldre da. *kårt* med långt *å* (som blivit enstavigt efter nyare lågtyska; jfr den nyare lånformen med *a* från lt., äldre nda. *kart* hos Kalkar II 488) eller kanske av ett äldre da. *korte* med kort *o*, vara uppkommet ur ett yngre fda. *kårte* med långt *å* för äldre *kārte* med långt *a*, lånat av mlt. *kārte* (nlt. *kārt*), där likasom i ndl. *kaart* det gamla korta *a* förlängts framför *rt*.

Krås n. i bet. tarmkäx, innanmäte (hos Lind 1749 *krås*, även *kråts* med *t* väl endast i skrift eller analogiskt, sammans. *gås-krås, kalf-krås*), motsv. da. o. no. *kraas*, sammanträffar till

bet. med lt. *krôs* o. ndl. *kroos* n. samt det avledda mht. *gekroese,* nht. *gekröse,* hvilka former förutsätta urgerm. *kraus-*. Emellertid identifieras i Söderwalls o. Jessens ordböcker det nynordiska ordet med det till grund för nsv. *kräslig, kräsmagad, kräsen* liggande fsv. *kras* f. läckerhet, isl. *krás* f. o. s. v., hvilket ord icke kan hava haft urgerm. *au*. Att antaga etymologiskt samband med sådan säregen formvariation som förekommer hos nsv. *dåre,* fsv. *dare,* isl. *dári* (med *ā* av *-awa-*?) gent emot mlt. *dôr(e),* mht. *tôr(e),* är man knappt berättigad, då likhet i grundbetydelse icke är bevisad, endast förmodad. Genus är dessutom olika. Det torde således vara rådligt att skilja nsv. *krås* n. tarmkäx från fsv. *kras* f. läckerhet ock förklara det förra som ett nyare lånord från lågtyska.

Krön n., ett nyare ord (icke t. ex. hos Weste 1807 eller Lindfors 1815), har en sådan konkret betydelse, att det icke gärna kan förklaras som nybildat till vb. *kröna,* utan snarare synes ställa sig mera direkt vid sidan av subst. *krona*. Också är ordet förmodligen lånat såsom byggnadskonstterm av ndl. *kruin* f. hjässa, topp, krön, av mndl. *crûne* f. hårkrans kring kal hjässa, tonsur, även (kal) hjässa: en form av det från lat. *corona* krans, krona härstammande germanska subst. som i den vanliga bet. krona fins i meng. *crûne,* neng. *crown* samt isl. *krúna* o. fsv. *kruna*. Att ndl. diftongen *ui* (uttalad *öi*) i svenskan utbytts mot *ö,* beror väl icke på direkt kontraktion, såsom i det långt tidigare lånade *fröken* av mlt. *vröiken,* eftersom andra nya lånord hava fått *öj,* ss. *vindböjtel, flöjt,* utan förmodligen på formassociation med vb. *kröna*.

Kvitto n., ett i svenskan vanligare ord än det synonyma *kvittens,* som brukas i andra språk, bildat av samma ursprungl. romanska stam, är icke, såsom det kunde ligga nära att tro, bildat med det italienska *-o,* som fins i åtskilliga affärstermer, t. ex. *banko, konto, porto, saldo,* adverben *brutto, netto* eller det som ett slags pronomen för ord av alla slag användbara *dito* el. äldre *ditto* o. s. v. I själva värket är *kvitto* med *-o* speciellt svenskt, närmast elliptiskt för *kvitto-brev,* fsv. *quitto bref,* jämte fsv. *quitta bref* försvenskat av mlt. *quite-brêf* på det i yngre

fsv. mycket vanliga sättet med insättande av någon av de svenska ändelsevokalerna *-o* el. *-a* för mlt. *-e*.

Själfva ordstammens etymon antages väl med allt skäl vara lat. adj. *quietus* stilla, lugn, fredlig. Dock synes nödvändigt, för att förstå dess form utan *e* ock med *t* i alla romanska språk, att man utgår från verbet *quietare* samt antager, att ordgruppen i hithörande betydelser egentl. tillhört italienskan eller det literära medellatinet.

Kyrka, fsv. *kyrkia* såsom gammal sidoform till fsv. *kirkia,* kan svårligen (jfr Noreen: Altschw. Gramm. § 108 : 1, Anm. 1) bero på ags. *cyrce, cyrice,* en sen västsaxisk form för ags. *cirice,* där *y* knappast uttalats med sådant ljud som skulle ge ett fsv. *y*. Ock frånvaron av *y* i isl. ock dess sällsynthet i fno. (där *y* kanske är tillfällig suecism?) tala avgjort emot formens engelska ursprung. Ännu mindre kan man förklara fsv. *y* ur det grekiska grundordet κυριακή, ty detta hade fått uttal med *i*-ljud långt innan lån till svenskan kunde ha egt rum. Efter min mening får här konstateras ett fall av *u*-omljud, värkat av ändelse-*u* på *i*. Man får m. a. o. antaga, att ordet en gång i fornsvenskan ljudlagsenligt böjdes så: sing. nom. *kirkia,* obl. *kyrkiu,* plur. nom. *kyrkiur,* gen. *kirkna,* dat. *kyrkium* o. s. v.

Angående ordets förhistoria i nordiska språken kan för övrigt anmärkas, att det palataliserade andra *k* i fornnord. *kirkia* tycks visa, att egentliga källan i första hand är icke fsax. *kirika,* utan ags. *cirice,* som har palatalt *c* näst före ändelsen *-e* (möjligen tillika en fornfrisisk form?).

Lägervall, ett egentl. sjöspråket tillhörande ord, som förekommer hos Serenius 1741 i uttr. *vara på lägerwall* ock i överförd bet. redan hos Grubb 1665 i uttr. *råka i lägro wall,* sid. 297 samt *han blijr altijdh i lägre wall,* sid. 459, tyckes i Nautisk Ordb. 1840 o. hos Dalin 1853 fattas som sammansatt med subst. *läger* i bet. läge för nära lä-land. Men detta subst. är nog abstraherat ur *lägervall,* som är lånat av lt. *legerwall,* motsv. ndl. *lagerwal,* däri ingår komparativen till adj. lt. *lêg,* mlt. *lêch, lêge,* ndl. *laag* låg = sv. *låg*. Ordet betyder således egentl. »lägre vall(en)», hvarmed menas strand åt läsidan, hvilken ett fartyg kommit för nära, så att det är i fara att stranda;

jfr mlt. ndl. *wal (wall-)* i sjöspråk = kust, strand, sv. *vall* enligt Naut. Ordb. = brant kust. Motsvarande uttryck för lovartstrand eller lovartsida är lt. *upperwall* samt ndl. *opperwal* (lånat tyska *opperwall*) el. ndl. *hoogerwal*. Uttrycken grunda sig på föreställningen om vindsidan såsom högre belägen än läsidan, liksom t. ex. *hålla upp i vinden, falla* m. fl. uttryck.

Lärospån, nu ofta använt som plur. (neutr.), kanske efter till bet. snarlika uttryck såsom *första grunder* el. dyl., men ännu hos Dalin 1853, där även träffas äldre form *lärspån*, endast mask. sing., finnes i y. fsv. *læra spaan* (väl egentl. för *lære-*, med variant *kenne spaan,* hvardera ordet blott en gång uppvisat) i bet. exempel, föredöme till lärdom för andra; men något motsvarande i annat språk är icke bekant. Kanske är *spån* här menat i den speciella bet. som angives hos Lind 1749 genom uttr. *spånar* (d. v. s. träskivor) *til bokpärmor?* Om så är, skulle *spån*, egentl. träpärm, i sammansättn. *lärospån* övergått att beteckna en i träpärmar inbunden bok för undervisning, vare sig skolbok eller kanske också (med hänsyn till den angivna bet. i fsv.) en bok innehållande berättelser, som efter medeltidens sed användes som undervisande exempel i predikningar; sedan även det hvari man undervisades i en sådan bok, elementarkunskap.

Manick, ett vulgärt ord, använt ungefär som *tingest, pjäs, figur, maskin* om föremål hvars rätta namn man icke känner eller för tillfället icke hittar på eller icke bryr sig om att använda: sannolikt tidigare med huvudaccenten placerad på första stavelsen (framflyttad under invärkan från *maskin* o. *figur* i liknande mening?), motsv. ä. da. *mannike,* som förekommer i ett par gamla glossar som dansk översättning till lat. *mannus* i bet. liten häst (men förmodligen kunnat användas i vidsträcktare bet.): lånord av lt. demin. till *mann* man, lt. *manneke, -ken* med varianter i olika lt. dial. *manntje, manneke(n),* motsv. nht. *männchen,* brukat i bet. (manlig) figur el. docka, gubbe, särskilt ofta i plur. *mannekens* (o. s. v.) *maken* »göra gubbar»: dels om skuggfigurer på väggen, dels om lustiga åtbörder, krumsprång eller ansiktsminer. En variant till detta demin. är mndl. *mannekîn,*

-kijn, hvarav lånats fra. *mannequin* docka el. modellfigur med rörliga leder.

Ordinarie se *diverse.*

Palt, namn på en vanlig maträtt av blod ock mjöl, egentl. i form av klimpar, numera även om pudding, här med egentlig bet. »klimp» (ä. nsv. *palt* 1651 hos Arvidi s. 44 som rimord utan angivande av bet.), är ursprungl. en variant till sv. *palta* i bet. trasigt klädesplagg; jfr ä. da. *palt* ock med sekundärt *j* nuv. da. *pjalt* palta, samt det en gång uppvisade fsv. ack. pl. *palta* stycken av en sönderhuggen människokropp. Ordet är = lt. *palte, palt,* som betyder lapp, stycke, bit, t. ex. av kött el. bröd (enligt Dähnert ish. oskickligt avskuren skiva av sådant; även hos Kilian ss. lt.-fris. dialektord i ä. ndl. *palt, palt broods*), även klimp, t. ex. i vissa lt. dial. särskilt jordkoka el. kantigt avskuret stycke grästorva. I Östersjöprovinsernas tyska träffas plur. *palten* likasom lett. *paltas* o. finska *palttu* i den särskilda bet. klimpar av blod ock mjöl såsom maträtt.

En med *r* utvidgad stam med bet. palta, trasa fins i no. *paltre* m. o. *pjaltra* f., därjämte *piltra* f., samt i mlt. *polter-lappen;* dit hör ock eng. adj. *paltry* eländig, usel, lumpen, väl med äldre bet. trasig.

Hvar denna ordgrupp egentl. hör hemma, är ovisst. Något skäl emot germansk börd torde icke finnas. Snarare kunde för sådan möjligen anföras det en gång uppvisade fsv. *piælt* (ack. sing.) trasa samt dial. sydsv. *pjällter,* finl. *pjällto* hos Rietz sid. 494 (ock ä. nsv. *piälta* hos Arvidi sid. 92, om det hör hit), hvilka ord se ut som bildade med gammalt avljud (urnord. **pelta-,* den ursprungliga källan till den nyare danska formens *j* efter *p*?). Vidare kan (frånsett no. formen *piltra,* som kanske icke får tillmätas hög ålder) sättas i fråga, om icke en gammal variantstam med annan vokalism skulle kunna föreligga i ett gammalt nordiskt ord, nämligen:

Pilt, fsv. *pilter,* isl. *piltr,* da. *pilt:* möjligen med grundbet. »litet stycke, bit, stump» ock ursprungl. ett smekord av samma art som nuv. sv. *stumpa* om flicka (ock kanske även själva ordet *flicka,* om detta egentl. är det lt. *flicke* stycke eller annars sl. m. sv. *flik*)?

Piller (i Lex. Linc. 1640, där genus ej betecknas, *piller* både i sing. ock plur.) har väl fått det neutrala genus genom anslutning till *pulver,* som väl ofta förekommit sammanställt därmed. Själva formen *piller,* hvars akuta accent röjer, att den icke är en i svenskan bildad plur. på *-er,* är väl väsentl. att härleda närmast från danska *piller* såsom plur. till da. *pille* c., lånat av lt. *pille* f. Men möjligt vore, att den tillika förutsätter en äldre (låg-)tysk, kanske endast till följd av källornas ofullständighet icke påvisad form med slutande på dissimilation beroende *-r* i stammen för *-l* vid sidan av det äldre tyska *pillel(e)* ock egentl. härstammande från ital. *pillora* i folkspråket vid sidan av ital. *pillola,* lat. *pilula.*

Pilt se *palt.*

Pligg (hos Arvidi 1651, rimord till *pigg, wigg* o. s. v.) torde vara en från lt. *plügge* pligg, plugg lånad yngre sidoform till det likbet. äldre da. *pløg,* motsv. fsv. *træ-pløgger* träplugg (jfr ock nuv. da. *pløk, sko-pløk* med *k* såsom lt. *pluck,* mlt. *pluk, plok* plugg), för övrigt en variant till nsv. **plugg** av lt. *plugge* (jfr i avs. på *i*-omljudet i lt. *plügge* nht. *pflöcke* som plur. till *pflock* plugg). Det svenska *pligg* har väl således sekundärt *i* för *y,* möjligen närmast uppkommet i sammans. *sko-pligg* (utan huvudaccent), men kanske tillika väsentl. beroende på association med det till betydelsen närstående *pigg* (ock möjligen även *vigg*?).

Pläter, egentl. betecknande med silver (el. guld) i form av tunn plåt överdragen koppar el. dyl., oegentligt även brukat om på galvanisk väg försilvrad metall, är, såsom tydligt framgår av det likbet. ndl. *plated* n., lånat av eng. *plated* adj. med bet. »av pläter», t. ex. i uttr. *plated vessels* plätersaker o. dyl. I svenskan, där ordet förmodligen från början mäst förekom som förled i sammansatta ord som betecknade föremål av pläter, har den engelska ändelsen *-ed* utbytts mot *-er,* tydligen efter *silver* i sammansatta uttryck för silversaker. Själva det eng. *plated* är partic. pass. till eng. vb. *plate* plätera, försilvra, denominativ till subst. *plate,* som kan betyda pläter, plätervaror (jfr da. *plet* pläter, lånat härav), även bordsilver, men hvars ursprungliga bet. är platta, plåt av metall: ett lånord av ffra. *plate* platta,

plåt, tacka av silver el. guld, även brukat om silver som ämnesnamn. Till det därmed identiska spanska *plata* silver fins en avledning med deminutivform i sp. o. portug. *platina,* namnet på en först på 1700-talet upptäckt silverliknande metall (sv. *platina* gärna med accentuering efter engelskan). I tyskan användes för plätersaker ett på mera inhemskt sätt bildat uttryck: *plattierte sachen* av vb. *plattieren* plätera.

Proprie se *diverse.*

Prudentlig adj. (sent uppvisat i ordböcker, ännu icke hos Lindfors 1824) synes med hänsyn till betydelsen icke böra härledas från det till formen så näraliggande lat. adj. *prudens* el. adv. *prudenter,* utan hällre förklaras som en med tillägg av *-entlig* efter *ordentlig* ombildad kvarleva av det gamla adj. fsv. *prudher* ståtlig, grundordet till nsv. *pryda, prydlig, prydnad.* Att detta adj. kan hava dialektiskt levat kvar länge nog i svenskan, är väl icke så synnerligen vågat att förutsätta, då i danskan adj. *prud,* om ock föråldrat, ännu tycks förekomma, åtminstone i poesi.

Präja v. i bet. pungslå, uppskörta, taga oskäligt betalt av (upptaget hos Sahlstedt 1773) med subst. *präjeri* står i svenskan märkvärdigt isolerat utan känd förebild från kontinentalgermanska språk. Knappast kan det vara etymologiskt samma som **präja** ropa an (fartyg) på sjön, med äldre variant *praja* hos Serenius 1741, motsv. da. *praje,* ett lånord närmast av lt. *preien,* resp. av ndl. *praaien* el. ostfris. *praien* (det sista även utanför sjömansspråket: ropa an en person), som med el. utan förmedling av meng. *preien* bedja härstammar från ffra. *preier* bedja = nfra. *prier* av lat. *precari.*

För det förstnämda svenska verbet tycks endast erbjuda sig som möjligt etymon ffra. *preier* (*preer* m. m.) röva, plundra, till ffra. *preie* f. byte, rov, nfra. *proie:* av lat. vb. *prædari,* resp. subst. *præda.* Dock får denna härledning anses något osäker på grund av saknaden av mellanled i närliggande språk. Knappast tillfyllestgörande i detta avseende är det eng. *prey* röva, plundra, göra byte, emedan verbet alldeles saknas i danska o. norska.

Purjolök, äldre *purio* (t. ex. hos Lind 1749, *puriolök* ännu hos Lindfors 1824) är en märklig form, då den icke har känd förebild på närmare håll än i franskan, där den för övrigt mindre stämmer med de vanliga formerna *poireau, porreau* än med en dialektform *pour(r)iau* (från Berry enligt Littré). Däremot avviker den svenska formen mycket såväl från nht. *porree* o. mndl. *porreie*, nndl. *prei* av ffra. *por(r)ee* som från de av den oavledda stammen i lat. *porrus, porrum*, ital. *porro*, bildade formerna mlt. *por-lôk*, nht. *porre* o. äldre nht. *pforre* samt nordiska former med *u* av ovisst ursprung, y. fsv. *pur-løker* (*pur-lök* ännu hos Lind 1749), da. *purre* o. *pur-løg*. Måhända är äldre sv. *pur-* närmaste källan till *u* i den nyare formen *purio* (kanske för äldre **porio*?). Men i alla händelser är det ännu en olöst gåta, på hvad väg den nuvarande svenska formen införts.

Pynta v., fsv. *pynta* ställa i ordning, sätta i gott skick, är lånat av ett likbet. mlt. verb, samma som (eller ifall *u* här icke betecknar *ü*, sidoform till) mlt. *punten* fastställa, bestämma, som hör till det subst. som ingår i mlt. uttr. *to punte maken* sätta i skick ock fins i nlt. *pünte* f. ordentlig ock prydlig form eller ställning, sirligt skick (t. ex. på en huvudbonad eller annat klädedräktsföremål eller duk eller något annat som kan vikas, vändas, vridas i olika ställning, ofta även om munnens, läpparnas ställning). Detta subst. fins även i ett äldre svenskt uttr. *till pyntes sättia* ställa till rätta, korrigera (i Gust. II Adolfs skr. s. 69). I en mera ursprunglig bet. fins ostfris. *pünte, pünt* udd, t. ex. på gaffel, ndl. *punt* udd, spetsigt utskjutande ände (nästipp, fingerspets, udde o. s. v.), hvarav lånats da. *pynt* i liknande bet. ock sv. **pynt**, dels sjömansord i bet. spets på ankarfly, dels dialektiskt i bet. bärgstopp. Källan till dessa ord är ffra. *puinte, pointe* f. spets, ofta använt i överförd bet. såsom t. ex. i nfra. *(pour-)suivre sa pointe* fullfölja sin föresats, motsv. ital. *punta* o. s. v. Delvis får kanske också antagas medvärkan från ffra. *point* m. (= nfra. *point* punkt, prick o. s. v.), i överförd bet. förslag, plan, t. ex. i ffra. *mettre a point* bringa i ordning, stilla (oroligheter). Man skulle kanske få tänka sig, att i fornfranska förekommit en betydelse lik den gamla bet. av det tyska *zweck*, nämligen spik el. stift som prick på målskjutningstavla,

hvarur utvecklat sig en allmännare bet. mål, ögonmärke, ändamål?

Rafistulera, ett verb som saknar känd motsvarighet i alla närmare liggande språk ock som trots likheten i form icke tycks hava något att skaffa med det vulgära franska *rafistoler* sätta i stånd, laga (jfr franska *afistoler* »arranger, accommoder» enligt supplementet till Littrés ordbok), härstammar tydligen från äldre ital. *rovistolare*, en variant med iterativsuffix till ital. *rovistare* med äldre sidoform *ruvistare* ivrigt söka, leta, rota (t. ex. bland böcker, gamla papper el. dyl.). Källan till detta verb med dess avledda biform *rovistiare* anses, väl med rätta, vara lat. *revisitare*, som här väl får fattas i en bet. ånyo (upprepade gånger) bese, granska el. dyl.

Att verbet i svenskan förutsätter en äldre förlorad tysk form som mellanled, är väl troligt redan på grund av formförändringen. Kanske är denna egentligen en värkan av association med det tyska vb. *raffen* riva, rafsa?

Redd ankarplats, i nutida svenskan med sin korta vokal (*e*-ljud, såsom *redd* 1651 hos Arvidi s. 51, *reedd* i Synon. Lib. 1587, el. i uppsvenska även *ä*-ljud) avvikande från fsv. *redh* med långt *e* ock från andra språks former, såsom no. ock ä. da. *reid (rei-)*, mlt. *rêde, reide, reid*, ndl. *reede, ree* o. s. v., synes icke kunna förklaras annorlunda än genom vokalförkortning i det sammansatta äldre *skepps-redd* (hos Serenius 1741 s. 281), *skeps-reedd* (i Synon. Lib. 1587), motsv. ä. da. *skibsrej* (Kalkar III s. 782), så att nsv. *redd* skulle vara likartat med de fall som anföras av Noreen i Svenska Etymologier s. 31 f. Man finge förutsätta, att ordet i äldre svenska särskilt ofta brukats i den sammansatta formen, ehuru en sådan form icke är uppvisad såsom bruklig i äldre lt. eller ndl. En anledning därtill kan hava varit, att de nordiska språken hade ett likformigt ord i bet. ridning, nämligen det i namn som *Redväg, Redbärgsliden* bevarade fsv. *redh* f., isl. *reið*, no. *reid*, hvarföre den med *skepp* sammansatta formen kunde varit behövlig för att fullt tydligt ange bet. ankarplats.

Angående den ursprungliga bet. av *redd* kan man med Jessen i Dansk Etym. Ordb. sätta i fråga, om den icke kunnat vara:

plats där fartyg rida för ankar på vågorna. Annars antages allmänt grundbet. vara utrustningsplats för fartyg. I senare fallet skulle ordet väl snarast vara ett annat än det som ursprungl. betydde ridning (isl. *reið* f., o. s. v.) ock i stället härledas från det fornnordiska ordet av samma rot, isl. *reiða* f., fsv. *reþa* f. tillrustning, som då skulle i forntiden lånats till mlt. ock sedan som sjömansord återförts till nordiska språken.

Respektive se *diverse*.

Ribba (upptaget hos Lind 1749 under tyska *latte* med exempel: *lägga ribbor på et tak*) är tydligen lånat av lt. *ribbe* med egentlig bet. revben, motsv. ndl. o. eng. *rib*, nht. *rippe* f., samma ord som sv. *rev* i *revben*. Det är icke direkt påvisat, men mycket sannolikt, att lt. *ribbe* förr kunnat brukas om träribba eller en sådan för speciell användning, enär ndl. *rib* kan användas om dörrkarm ock om bjälke i trossbotten. Annars förekommer ordet i lt. liksom i ht., ndl. ock eng. om flera slags mer el. mindre revbenslikt danade jämförelsevis smala upphöjningar utanpå vissa föremål, t. ex. om spant i fartyg, om horisontelt lagt tvärträ på en slussport, om korsbåge eller stråle i ett takhvalv, om närv på ett blad, om s. k. bind på en bokrygg m. m. dyl.

Ryttare, ett från början av 1500-talet uppvisat lånord, motsv. da. *rytter* av mlt. *rûter* (d. v. s. *rüter* med långt *ü*), tycks i svenskan icke vara lånat direkt från lt., då det icke fått formen **rytare* med långt *y*. Skulle också av en sådan form hava kunnat på svensk botten uppkomma en biform *ryttare*, t. ex. som efterled i sammansättning, så skulle väl denna biform väl icke alldeles ha undanträngt huvudformen.

Man torde här få antaga förmedling av danskan, där förkortning av lång vokal näst före *t* tillika med förlängning av *t* är regelmässig i sådana ord som äro av så ungt datum i danskan, att *t* icke förvandlats till *d*. Jfr t. ex. da. vb. *bytte*, sv. *byta*, av mlt. *bûten* (d. v. s. *büten* med långt *ü*); da. vb. *slutte*, *sprutte* (det senare med äldre sidoform *sprude*) = sv. *sluta*, *spruta*, mlt. *slûten*, *sprûten*; da. vb. *prutte* pruta (i danskan lånat från norska el. svenska?) = sv. o. no. *pruta*; da. plur. *minutter* = sv. *minuter* o. s. v.

Rädisa se *rättika.*

Räffla v. ock med annat uttal *reffla,* hvartill subst. *räffla,* sammansatt *räffelbössa* ock äldre (t. ex. hos I. Holmström i början av 1700-talet) *räffelkrut* bösskrut, kan icke med da. *rifle* ock nht. *riefeln* härledas direkt från lt. vb. *rîfeln* i samma bet. Däremot torde de svenska formerna kunna härstamma antingen från nht. biformen *reifeln* (där lt. *î* synes blivit på analogisk väg ersatt med ht. *ei,* ifall icke denna ht. form skulle vara nyare lån från engelskan?) eller också från eng. *rifle.* Här skulle således föreligga ett till jämförelsevis sen tid hörande fall av utbyte av främmande diftong *ei (äi)* mot svenskt *ä,* resp. mot svenskt *e.*

Räka, motsv. no. *rækja, ræka,* da.-no. *ræge,* da. *reje,* ett nordiskt ord utan motsvarighet ock utan kända släktingar i de andra germanska språken, påminner om det slaviska namnet på kräfta: fslav. *rakŭ,* allmänt nyslav. *rak* m. (även preuss. *rokis,* antagligen, då det icke fins i litau. o. lett., slaviskt lånord). Förutsättning för historiskt samband är emellertid, att det nordiska ordet skulle vara en avledd form (= fsv. **rækia*) till ett forngermanskt ord med *â,* hvilket skulle i forntiden överförts genom lån antingen till eller från slaverna, men skulle på germanska området alldeles försvunnit, efter att hava frambrakt den nordiska avläggaren. Med avseende på olikheten i betydelse fins en nära liggande paralell i förhållandet mellan å ena sidan lt. *krevet* kräfta ock å andra sidan polska *krewet* räka o. franska *crevette* räka; jfr också tyska uttrycket *kleiner meerkrebs* el. *seekrebs* om räka.

Rättika o. **rädisa,** på olika vägar härstammande från lat. *radix (radicem)* rot, kunna förtjäna något närmare historiskt belysas. Det förra beror nog icke, såsom det kan ligga nära att tro (ock såsom förf. förr framställt saken i: Om Främm. ord förmedlade genom tyskan, sid. 12 f. o. 16), på lån från den högtyska formen, mht. *retich,* nht. *rettig* (icke ens med lågtysk mellanhand, ty *t*-form i lt. är icke uppvisad), utan bör härledas från lågtysk-dansk källa, enär det fins redan vid början av 1500-talet icke blott i formen *rætikkia,* utan även med *d*: *rædekya,*

rædikka; jfr da. *ræddike* samt mlt. *redik,* nlt. *reddik.* Ordet torde hava fått *t*-formen i svenskan egentl. genom ett slags analogisk försvenskning av danska formen, d. v. s. genom substitution av *t* såsom ofta motsvarande svenskt ljud för da. *t,* här troligen närmast med tanke på fsv. *ætikkia* ättika, som av naturliga skäl lätt associerats (märk sammanställningen av de båda orden hos P. Månsson sid. L: *starka hwita ætikkio, sappen aff rætikkio*), såsom motsvarande da. *eddike.*

Det andra ordet *rädisa* är lågtysk form för franska *radis,* som är uppvisat i bet. rädisa på 1500-talet, i franskan lånat från provençalska *raditz* rädisa (även med den allmännare bet. rot; jfr ital. demin. *radicetta* i bet. rädisa); från franskan lånat i ndl. *radijs* ock lt. *radîs,* som sedan fått, förmodligen genom association med lt. *reddik* rättika, sidoformen lt. *reddîs,* den närmaste källan till sv. *rädisa.*

Sjaskig se *taskig.*

Skydd vid sidan av det från början icke direkt samhöriga *skydds-* i sammansättning, ävensom vb. *skydda, beskydda* vid sidan av danska *beskytte,* giva exempel på, huru snarlika ord av skilt ursprung kunna sammanträffa ock alstra blandformer. Här föreligga tre historiskt skilda ordgrupper av tysk härkomst, därav dock tvänne etymologiskt identiska: med lt. *dd,* med lt. *tt* ock med ht. *tz.*

Till första gruppen hör mlt. vb. *beschüdden,* hvarav fsv. *beskydda* med subst. *beskyd* jämte nyare kanske efter högtyskan bildade svenska former utan prefixet *be-*. Egentl. samma verb är det fsv. *skydda* som förekommer likbetydande med fsv. *skudda* ock nsv. **skudda** (egentl. i bibelspråket) ävensom nht. *schütten* skaka jämte nht. *beschütten* ösa, skotta, hälla på ock *aufschütten* i liknande bet., sl. m. nht. subst. *schutt* grushög, byggnadsavfall. Vårt verb tycks således ursprungl. betyda skotta, kasta upp en vall av jord, grus el. dyl. till betäckning eller till avvärjande av yttre våld.

Till den andra gruppen höra mlt. vb. *beschütten,* hvarav lånats da. *beskytte,* samt subst. mlt. o. ndl. *schut* skydd. Till den härmed etymologiskt identiska tredje gruppen höra nht. *schutz* skydd ock vb. *schützen* skydda, det förra ordet lånat

med anpassning efter de förut lånade danska ock svenska verben i da. *skyts-* ock sv. *skydds-* såsom förled i sammansättning. Etymologien för dessa båda senare grupper kan omtvistas. Möjligen till en stam med urgerm. *tt,* beroende på ett gammalt *n*-suffix, av samma rot som ingår i den första gruppen? Eller (jfr Franck: Etym. Woordenb., art. *schut*) att hänföra till roten för sv. vb. *skjuta* ock *skotta* o. s. v.? I alla händelser är väl oriktigt att med Kluge utan hänsyn till lt. o. ndl. formerna härleda det ht. vb. *schützen* från ett fht. **skutisôn.*

Smul, ett sjöspråkligt adj. i *smult vatten,* upptaget i Naut. Ordb. 1840, men icke hos Weste 1807, samt i det förmodligen nybildade *smul sjö* i samma bet., motsv. da. *smul* adj. i *smult vande* (som saknas i Molbechs ordbok), beror säkerligen, såsom Jessen i Dansk Etym. Ordb. tvekande gissar, på eng. *smooth water* i samma bet. Jag tänker, att *l* i nord. *smult* härleder sig från association med adj. *smal, smalt vatten.* Då ett fartyg från hög sjö på öppna havet kommer in i smalt farvatten, så får det ju gärna i ock med detsamma jämförelsevis stilla vatten.

Likställt med *smult* till sin nuvarande form är ett annat sjömansord, som troligen icke häller är från början svenskt neutr. på *t* av adj., nämligen:

Stillt, motsv. no. *stillt,* i svenskan endast brukat om lugnväder, dels som predikativ i opersonlig sats, dels i *stillt väder:* troligen egentl. lånat av subst. lt. *stillte,* ndl. *stilte* f. stillhet, vindstilla, lugn. Förlusten av *e* synes särskilt förklarlig i ställning näst före vokal i obetonad preposition, t. ex. i ett svenskt uttryck som *stillt(e) i luften* eller ett lt. *stillt(e) up see,* ndl. *stilte op zee,* som kan hava direkt översatts till sv. *stillt på sjön* o. s. v. Sedan man hade fått *stillt* som predikativ likbet. med *lugnt,* övergick det lätt till attribut i *stillt väder.*

Snilja se *cert.*

Spackla v., nyare ord (ännu icke i Dalins ordböcker 1853 o. 1868), motsvarar da. *spatle* ock är denominativverb till subst. *spattel* spadformigt redskap till att breda ut plåster, färger, kitt el. dyl., motsv. da. *spatel* (jämte äldre sv. o. da. *spadel,* väl med *d* från *spade*) samt ndl. o. nht. *spatel* i samma bet., lånord av mlat.-

romanska *spatula,* ital. *spatola* o. s. v., demin. till grek.-lat. *spatha* rörslev, vävsked, även slags svärd: samma ord som är källan dels till sv. *spade,* mlt. *spade* o. s. v. i samma bet., fsax. *spado* hacka, dels till det romanska ordet med bet. svärd el. värja, ital. *spada* o. s. v.

Emellertid kan sv. *spackla* icke gärna härledas fonetiskt ur ett äldre *spattla.* Dylik övergång från *t* till *k* i vår tids svenska vore väl exempellös. Men gåtan löses genom en högtysk dialektform av substantivet: *spachtel,* brukad t. ex. i Bajern ock med motsvarighet i bömiska *špachtle* spattel. Huru formen skall förklaras, är ovisst. Ett annat gåtfullt fall av samma art är mht. o. nht. *schachtel* ask = ital. *scatola* (hvarav i senare tid lånat t. *schatull*). Det svenska verbet står således för *spaktla* (antagligen direkt lånat av ett tyskt vb. **spachteln,* som dock icke är funnet i ordböcker) med *t* förstummat emellan de båda konsonanterna.

Spel, sjömansord i *ankar-, brå-, gång-, vindspel,* har i svenskan fått samma form som det etymologiskt skilda *spel* »ludus» med anledning av de båda ordens formlikhet i da. *spil* ock nyare lt. *spill.* Men ordet i bet. »ludus» är = mlt. *spil* med form i böjda kasus *spēl-* av fornlt. *spĭl-* (jfr i denna bet. nuv. ndl. *spel,* nht. *spiel*). Däremot är sjömansordet = mlt. *spille* f. axel, vals, vindspel, motsv. likbet. mndl. *spille* (nuv. ndl. *spil,* nht. *spill* från lt. el. ndl.) med egentlig bet. slända, spinnrocksten, motsv. mht. nht. *spille* f. i denna bet.: en variantform med *ll* av äldre *nl* till mht. *spinnel* ock med sekundärt *d* mht. nht. *spindel* (i överförda olika bet. som teknisk term lånat i sv. *spindel*), mlt. i sammans. *spinel-sîde,* variant till *spille(n)-sîde* spinn-sida(n), d. v. s. kvinnolinje(n).

En sammansatt form av sjömansordet *spel* är särskilt märklig:

Bråspel, ä. nsv. *brådspel* hos Serenius 1741, motsv. da. *bradspil,* lånat av lt. *brâtspill,* ndl. *braadspil* i samma bet., en efter ndl. *spil* spel ombildad form för ndl. äldre ock dial. i Nordholland *braadspit* med egentlig bet. stekspett, men använt om ett till formen liknande (liggande) vindspel. I svenskan märkes *å* i *brå(d)-,* som, ifall ordet direkt härstammade från en med

långt *a* lånad form, skulle utvisa rätt tidigt lån. Men sv. *bråd-* kan vara substituerat efter analogi för lt. *brât-*, resp. da. *brad-*. Eller ett fsv. **braþspit* kan hava lånats i egentlig bet. stekspett ock först i senare tid efter utländskt mönster blivit sjömansord samt slutligen fått efterleden ändrad till *-spel*.

Spri se *gry*.

Stagkarnat, namnet på det främsta stagtaklet enligt Naut. Ordb. 1840, *stakenat* i Wenström-Jeurlings ordlista (där ordet säges vara förvrängt av *stagtackel*) är tydligen det lt. o. ndl. *staggarnaat* i samma bet. Att detta fått *k* för *g* i svenskan, får kanske förklaras så, att ordet upptagits i den nederländska uttalsformen med *g* såsom tonlös frikativa, som ersatts med svenskt *k*, liksom detta regelmässigt företräder låg- ock högtyskt *ch*; jfr t. ex. sv. *dock, prackare, rocka* för lt. *doch, pracher, roche*, vidare en mängd sv. ord med *kt* (åtskilliga redan i fsv.) för lt. *cht*; sv. *durk* för nht. *durch*, samt sv. *nack-* i *nackdel* (som icke bör förklaras som folketymologiskt, jfr Noreen: Spridda Studier s. 46) ock i äldre sv. *nackspel* (nu undanträngt av den rent tyska formen) för nht. *nach-* i *nachteil, nachspiel* o. s. v.

Hvad ordets senare del egentl. betyder, är icke utrönt. Ett likformigt ord, lt. ndl. *garnaat*, även ostfris. *gernât*, med åtskilliga variantformer, t. ex. lt. *garnêl(e)* o. ndl. *garnaal*, mndl. *geernaert*, tyska *granat* ock franska (dock endast i Flandern) *grenade* o. s. v., är det hos befolkningen utefter nordsjökusten allmänna namnet på räka. Att vi här hava detta ord med sådan grundbet., är väl icke troligt. Den något rimligare bet. krabba, som förekommer dialektiskt i Tyskland, tycks däremot vara alldeles främmande för nordsjökustens folk. Kanske skulle man i stället få tänka på, om icke ordet (med avseende på blockets form?) skulle kunna hava att göra med det mndl. *garnate, gaernate* som betyder granatäpple, den gamla ndl. formen med regelmässig *r*-metates (jämte mndl. *grenate*) för mlat. o. ital. *granata*, fra. *grenade* granatäpple?

Stillt se *smul*.

Stoft, i denna form på *t* endast känt i svenskan (redan i Syn. Lib. 1587 = lat. *pulvis*), måste vara förändrat lånord av

det likbet. mlt. *stof* n. (enstav. med kort *o*, i böjda former *stōv*- med förlängning av *o*), motsv. ndl. *stof* n., hvilket som avljudsform med kort vokal till nht. *staub*, fht. *stoub-, stoup*, står vid sidan av andra med urgerm. kort *u* bildade ord med samma bet. såsom got. *stubjus* ock det i sv. **stybb(e)**, *kolstybb* lånade lt. *stübbe*, mht. *ge-stüppe* n. Ett hithörande subst., vare sig med fornlågtyskt kort *o* eller möjligen med *ô* = ht. *ou, au*, är grundord till lt. vb. *stöven* med egentlig bet. damma, röra upp dam ock överförd bet. löpa, jaga med fart (jfr sv. *damma, ryka i väg*), hvarav subst. lt. *stöver* jakthund (nht. *stöber*, väl halft lågtysk form), lånat i sv. **stövare**.

Tillägget av *t* i sv. *stoft* kan förklaras genom association med *doft*, som i äldre tid brukades i samma bet., fsv. *doft* (*dopt, duft* m. fl. former).

Genom efterbildning efter *stoft* »pulvis» får man väl förklara ett annat ord av samma form:

Stoft, samma ord som *stoff* ämne, nht. *stoff* o. ndl. *stof* i bet. ämne eller tyg, lånord från romanska språk = ffra. *estoffe*, ital. *stoffa*. Formen med *t* förekommer här dels i *färgstoft*, motsv. da. *farvestof*, nht. *farb-* el. *färbe-stoff*, dels i plur. *stofter* om vissa slags tyger, motsv. da. *stoffer* för nht. *stoffe* el. ndl. *stoffen*.

Stramalj ock danska *stramaj* för nht. *stramin* ock ndl. *stramien*, som äro lånade med av oviss anledning (antagligen från något annat ord på *str-*) tillfogat *r* från ffra. *estamine* = nfra. *étamine* hårduk, silduk, motsv. ital. *stamigna* (till det lat. adj. *stamineus* av lat. *stamen* varp, spånad, tråd) få kanske förklaras sålunda. Av den äldre ndl. formen *stramijn*, en sidoform till *stamijn(e)* hos Kilian, med diftong *ij* av äldre långt *i*, kunde hava först lånats ett danskt **stramajn*, som sedan (fattat som artikulerad form?) tappade sitt *n*, ock detta *stramaj* kunde i svenskan hava ändrats till *stramalj*, emedan man trodde sig ha att göra med en fransk form med mouillerat *l*, likställd med *detalj, emalj* o. dyl. ord?

Ströva v., lånord av lt. *ströifen*, en från högtyskan härstammande variant till lt. *ströpen*, motsv. ndl. *stroopen* stryka, ströva (med grundform **straupian*, en annan bildning än det syno-

nyma nht. *streifen*, hvarav da. *strejfe*), är anmärkningsvärt därigenom att *f*-ljudet utbytts mot *v* i svenskan, medan annars i relativt sent lånade ord icke blott *f* står kvar, utan även intervokaliskt lt. *v* blivit *f*; jfr t. ex. sv. *roffa, ruff* (= ndl. *roef*), *räffla, skiffer, skyffel, taffel, våffla* m. fl. lånord. Då man hos Sahlstedt finner *ströfwa* översatt endast med »grassari, prædatum vagari» jämte hänvisning till *röfwa* såsom likartat till betydelsen, ligger den tanken nära, att det förra verbet fått sitt *v* i st. f. *f* just genom association med *röva*.

Stånka subst., i alla händelser till stammen *stånd-* (jfr *anka, fränka* till *and, fründe*) ock sl. m. mlt. *stande* = nedtill bred ock upptill smal bytta, tina eller dyl. kärl av trä, även om liknande tennkärl, motsv. mht. o. nht. *stande* f. med grundbet. »stående kärl», synonymt med nht. *ständer* (ock i tyska ordböcker förklarat med uttr. *stellfass*), är till sin närmare bildning något oklart. Av ett lt. demin. på *-ke(n)* till lt. *stande*, skulle man snarast väntat en sv. form på *-ika* el. *-eka*, sådan som y. fsv. *ladikka*, i Variar. 1538 *lådheka*, nsv. dial. *loddika* (hos Hof: Dial. Vestrog.) liten låda, eller hälst därjämte med *i*-omljud såsom nsv. *läddika* o. *fänika* till resp. *låda* o. *fana* (jfr ock nht. *ständchen*, demin. till *stande*). Kanske får vårt ord därföre hällre förklaras som en svensk kortform för det hos Lind 1749 som synonym till *stånka* upptagna *stånd-kanna* (således till sin uppkomst likartat med, men senare bildat än *fränka* av fsv. *frændkona*)?

Stövare se *stoft*.

Sun- i sjömansorden *suntält, sunsegel* o. äldre *sundäck*, alla tre i bet. soltält på fartyg, får nog icke härledas från eng. *sun* (jfr Wenström-Jeurlings ordlista), ty i England brukas i motsvarande bet. icke sammans. av *sun*, utan sedan gammalt ett helt annat uttryck *awning*. Ordet är det lt. *sunne* sol (med sidoform i många lt. dial. *sünne, sün*); jfr nht. *sonnenzelt, -deck*, sjömansord i motsv. betydelse.

Syrsa (*syrssa* i Syllabus 1649), liksom *syressa* i Lex. Linc. 1640 har väl sekundärt *y* för *i*, som fins i ä. nsv. *siressa* (1538 i Variar.) ock i nsv. dial. *sirsa* ock även förutsättes såsom gam-

malt långt *i* i Fårömålets *säirsa;* jfr i samma bet. no. *sirissa, siriksa,* ä. da. *sirisse, zirridtze,* da. dial. *serrise.* Med anslutning till Aasens tydning av no. *siriksa* = »den idelig knirkende» har Noreen i Sv. Landsm. I s. 343 konstruerat en samnordisk form (isl.) *sí-hriksa* av *sí-* alltid ock hörande till verbet isl. *hrika* gnissla, nyisl. *hrikta,* no. *riksa.* Men en sådan betydelse hos förstavelsen *si-,* om den värkligen funnits för folkmedvetandet, har nog endast varit folketymologisk. I flera främmande språk finnas namn på syrsa eller liknande mindre gräshoppa eller ock strit, bildade med begynnande sibilant ock merendels ett *i* eller annan palatal vokal i första stavelsen, uppenbart onomatopoetiska ord, avsedda att härma lätet av syrsor o. dyl. Sådana namn äro: tyska *zirke* i dial. o. *zirpe:* till verben *zirken* (mlt. *sirken*) o. *zirpen* låta som en syrsa; även äldre tyska *zirse;* finska *sirkka* med samhörigt verb *sirkottaa* låta som syrsa, kvittra (jfr finska *sirkku* om flera slags småfåglar, ss. sparv, fink, siska); estn. *sirts;* lett. *tsirtsenis;* litau. *svirplys;* polska *świrk, świerk, świercz;* böm. *svrček* o. *cvrček;* ryska *sverčok* o. s. v. Även det nordiska ordet beror nog i sin helhet egentl. på försöket att återgiva syrsans läte med *siris* el. dyl. Det kan väl då också vara osäkert, om alla nordiska former nödvändigt skola härledas från en gammal form med ursprungl. långt *i* i första stavelsen.

Tappa se *droppe.*

Taskig adj. måste väl vara avledning av subst. *taska,* fsv. *taska* f. väska, påse (motsv. isl. *taska* samt fht. *tasca,* även ital. *tasca* o. s. v. med obekant etymon), betydde väl således från början försedd med påse (som en vandrande tiggare), sedan: som har en tiggares utseende ock skick. Subst. *tasker* är antagligen i alla händelser sekundärt eller på sin höjd paralellt bildat i förhållande till adj. *taskig.*

I sammanhang med detta adj. må påpekas, att en del därmed rimmande adjektiv som brukas vulgärt i föraktlig betydelse troligen äro blandningsformer mellan gamla adj. inom denna rimgrupp ock till betydelsen snarlika ord av annan form. Härpå ett par exempel:

Blaskig i bet. slaskig (om väglag) är väl bildat efter *slaskig*

med begynnelsekonsonanten hämtad från *blöt*. Men då man också kan få höra *blaskig* i bet. urblekt, smutsigt blek, så är väl detta en värkan av ordets association dels med *daskig*, *grådaskig*, dels med *black* ock *blek*.

Sjaskig, ehuruväl stammen *sjask-* delvis bör förklaras på annat sätt, då den fins även i danska *sjask-* (kanske med Jessen att förklara ur *slask-* med dialektisk mouillering av *l*?), kan dock i sin vanliga uppsvenska betydelse bero på rimbildning efter *snaskig*, *taskig* o. dyl. med begynnelsekonsonanten från *skit(ig)*. Överhuvud torde blandning av denna art hava alstrat åtskilliga sådana vulgära föraktliga ord som börja med *sja-* el. *tja-* (jfr förf:s Fonet. Kännet. på lånord sid. 9—11) som t. ex. verben *tjattra* o. *tjata*, tydligt rimbildade efter *snattra* o. *gnata* (jämte *prata*?) med *tj*-ljudet hämtat från andra verb sådana som *kälta*, *käbbla*, *käxa* o. s. v.

Tillra v. hade förr allmännare användning likt *trilla*, såsom synes av Sahlstedts exempel (1773): *tillra et klot* o. *klotet tillrar*. Att de två verben höra ihop, ock att *tillra* uppkommit med dissimilatoriskt bortfall av *r* ur ett äldre *trillra*, förhållande sig till *trilla* såsom *vältra* till *välta*, tycks framgå av ett exempel hos Columbus: Sv. Ordeskötsel sid. 15: »Tårarne trilla» eller »*trillra* neer ur ögone på'n». Emellertid tycks redan på den tiden den äldre formen varit blott dialektisk; hos Arvidi (år 1651) sid. 62 upptages endast *tilra*.

Titta v., motsv. da. *titte*, förklaras fyndigt av Jessen i Dansk Etym. Ordb. (art. *titte* o. *kige*) såsom en i tal till småbarn uppkommen form för da. *kikke*, sv. *kika*. Denna etymologi kan stödjas därmed, att i svenskan fins uppvisad på 1600-talet (jämte *titta* 1651 hos Arvidi) en form med långt *i* i tvänne ordspråk hos Grubb (sid. 440, 626 ock väsentl. lika sid. 255): *Ondt tijta genom en gärdzgård, dher ingen tijtar emoot*, samt (sid. 643 o. 690): *Ondt Samweet tijtar vhr ögonen*. Det är just en sådan form som förutsättes för att Jessens etymologi skall med större sannolikhet kunna tillämpas på svenskan. Här har nämligen verbet *kika* endast form med långt *i* liksom dess källa lt. *kîken*, medan danskan har äldre *kige* o. yngre *kikke*, av hvilka former endast den senare kan hava frambrakt ett da. *titte* på danskt

område. Men tydligtvis bör Jessens etymologi preciseras så, att det nordiska verbet med *t* kanske är lånat av en redan i lågtyskan av vb. *kîken* uppkommen barnspråksform **tîten,* hvarav da. *titte* med förkortat *i* ock förlängt *t* efter dansk regel (jfr ovan art. *ryttare*). Visserligen saknas uppgift om ett sådant lågtyskt verb med *t* för *k,* men om detta i själva lågtyskan icke trängt utanför barnspråkets område, kan man knappast begära, att det skulle vara upptecknat i de vanliga lt. ordböckerna. Det kan anmärkas, att lt. *kîken* ock sv. *titta* noga överensstämma till sin användning, hvaremot sv. *kika* nu för tiden brukas mycket mera begränsat.

Hvad angår nuv. sv. formen *titta,* så kunde den visserligen vara lånad från danskan, men kan också förklaras ur det äldre sv. *tita* såsom proklitiskt näst före partikel med huvudaccent i sådana uttryck som *titta fram, t. hit, t. in, t. upp, t. ut* o. s. v.

Tratt (så redan 1538 i Variar.) måste på något sätt härledas från lt. *trachter,* motsv. mht. *trahter,* fht. *trahtâri,* hvilket ord med varianterna (norska *trett, tregt*) mlt. o. ndl. *trechter,* mht. *trehter* o. *trihter* härstammar från senlat. *trajectorium* (hvars mlat. biform *tractarius* väl snarast är blott en latiniserad forntysk form). Huru den underliga svenska formen uppstått, är oklart. Dock må med tvekan framställas ett par gissningar. Bortfallet av *-er* (jfr ä. nsv. biformen *tratter*), som på grund av da. *tragt* kan förmodas hava från början egt rum i danskan, skulle möjligen kunna förklaras så, att fda. *tragter* använt i plural betydelse fattats som bildat med det plurala *-er* ock därföre fått en ny sing. *tragt.* Rörande sv. *tratt(er)* i st. f. *trakter* kunde man möjligen tänka på analogiskt *tt* för *kt* (da. *gt*), resp. för mlt. *cht,* efter sådana fall som fsv. *dræt* vid sidan av y. fsv. *drækt* (med *kt* från mlt. *dracht*) eller som fsv. *dotter* gent emot mlt. *dochter* m. fl. dyl. ord. Skulle man tillika kanske få antaga dissimilatoriskt avlägsnande av *k* i någon sammansatt form såsom t. ex. ett fsv. **bliktrakter* blecktratt?

Vicker, väsentligen belyst redan av Kock i Sv. Akcent I s. 84, kan förtjäna något ytterligare beröras med hänsyn till en ock annan detalj. Att *vicker* egentl. varit pluralform, bestyrkes av den äldre sv. sing. *wick,* t. ex. i Variar. 1538 ock ännu hos

Lind 1749. Den vanliga användningen av *vicker* i nutida uppsvenskan som sing. (med best. form *vickern*), statuerad redan hos Dalin 1853, men icke erkänd i åtskilliga nyare ordböcker, beror sannolikt väsentl. på invärkan från ordet *klöver*, hvarmed det helt säkert ofta koordinerats ock associerats. Mindre säkert är, om detta samma *klöver* föranlett den akuta accenten hos *vicker* i st. f. den äldre t. ex. hos Weste 1807 angivna grava accenten. Då ordet i alla fall är ett lånord av mlt. *wicke* f. (detta = ett fornlt. **wikkia* av lat. *vicia*), hvars svenska form på *-er* kanske egentl. kommit från danska plur. *vikker,* kan det till accentueringen hava rättat sig efter den tyska (lt.) plur. *wicken,* hvilken tyska form även kunde oförändrad användas i äldre svenska (*wicken* fins, visserligen som sing., men i generell el. kollektiv betydelse, jämsides med *wicker* som plur. i A. Månssons Örtabook av 1628, kap. 126). Om sålunda den akuta accenten hos *vicker* kunde vara gammal, så kunde å andra sidan den grava accenten hos samma form i plural användning hava uppkommit genom invärkan från *ärter,* som har grav accent även enligt Weste.

Älmseld *(elmseld),* ett gammalt sjömansuttryck för elektrisk utstrålning från masttoppar ock rånockar, tycks, ehuruväl etymon är i huvudsak känt, icke hava fått tillräcklig utredning i formhistoriskt avseende. Andra språks uttryck äro: da. *(S:t) Elmsild;* tyska *Elmsfeuer, St. Elmusfeuer,* även *Elmfeuer;* eng. *(S:t) Elm's fire, Elmo's fire, Elm's light;* franska *feu Saint-Elme;* ital. *fuoco (foco) di Sant' Elmo* (biform *Sant' Ermo*); spanska *fuego de sant' Elmo* eller, som nu gärna skrives, *de san Telmo,* o. s. v.; mera avvikande tyska *Helmenfeuer;* vidare med *n:* ä. da. *sanct Ellen-ild, Elen-ild* (se Kalkar I 453); tyska *St. Helens-* el. *Helenas-feuer,* även *Helenenfeuer.* Källan är det grek.-lat. *helena* hos Plinius, ett hos forntidens sjömän brukligt namn på sådan älmseld som visade sig med enkel låga ock som ansågs båda olycka. Älmseld med dubbel låga, bådande gott väder, hette däremot *Castor et Pollux.* Härav synes, att med *helena* menades namnet på den forngrekiska sagans bekanta *Helena,* grek. Ἑλένη, dioskurernas syster. Men kanske döljer sig egentl. bakom namnet det appellativa grek. ἑλένη i bet. fackla

(hos Hesych.)? I medeltiden hänfördes namnet, troligen rätt tidigt, till *Helena* såsom kristet helgon. Senare uppkom en (i nyare tid, som det tyckes, väsentl. romansk) form med *m* för *n*. Denna bildades kanske snarast på germanskt område: t. ex. så, att en gammal tysk sammans. av ordet (med föregående form av lat. adj. *sanctus* i fem.) **Helen-viur* genom assimilation av *n* med den labiala konsonanten gav ett *sanct (sant) helem-(elem-) viur* el. dyl., vidare *san(c)t (h)elm-viur*, hvilket översatt till romansk form blev t. ex. ital. *fuoco de sant' Elmo*, hvarigenom man tillskapade ett nytt helgon av manligt kön med romanskt-latinskt namn *Elmus?* En annan nyare omtydningsform (kanske närmast av ett *Els-* för *Elms-*?) är det tyska *Eliasfeuer*, sv. *Eliaseld*.

Tillägg.

Till **fan** (s. 6): Att ordet blivit neutr. i svenskan, beror väl på anslutning till en grupp av kollektiva subst. med snarlik bet., hvartill höra sådana ord som *borst, dun, fjun, hår, skägg*.

Till **kort** (s. 14): Redan i Syn. Lib. 1587 skrives med *oo: koort, koortbladh*. Å andra sidan tycks ännu på 1600-talet även *port* i enstavig form kunnat uttalas med kort *å*-ljud, ifall man haft noggrannt rim i ordspråket hos Grubb, sid. 587: *När dhen arme tages bortt; Kommer näpligh en för port.*

Af Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala utgifna skrifter.

I kommission hos Akademiska Bokhandeln (C. J. Lundström) i *Uppsala* och Otto Harrassowitz i *Leipzig*.

Band I (pris 10 kr. = 12 Mk).

ERDMANN, A., Über die Heimat und den Namen der Angeln.
PIEHL, K., Om betydelsen af termen kanon och lämpligheten af dess användning inom den egyptiska konstens historia.
ERDMANN, A., Die Grundbedeutung und Etymologie der Wörter Kleid und Filz im Germanischen, nebst einem Exkurse.
BURMAN, E. O., Die Transscendentalphilosophie Fichte's und Schelling's, dargestellt und erläutert.
NORDWALL, J. E., Om svenska riksrådets utveckling mot centralisation under Gustaf II Adolf.

Band II (pris 10 kr. = 12 Mk).

GÖDEL, V., Katalog öfver Upsala Universitets Biblioteks fornisländska och fornnorska handskrifter.
NYLANDER, K. U., Inledning till Psaltaren.
ALMKVIST, H., Mechilta Bo Pesachtraktaten med textkritiska noter, parallelställen ur Talmud och Midrasch, samt inledning och glossar.
DANIELSSON, O. A., De voce ΑΙΖΗΟΣ quaestio etymologica.
PERSSON, P., Nyare undersökningar på den Plautinska prosodiens område.

Band III (pris 10 kr. = 12 Mk).

STAVE, E., Om källorna till 1526 års öfversättning af Nya Testamentet.
ALMKVIST, H., Ein türkisches Dragoman-Diplom aus dem vorigen Jahrhundert, in Faksimile herausgegeben und übersetzt.
BURMAN, E. O., Om Schleiermachers kritik af Kants och Fichtes sedeläror.
PERSSON, P., De origine ac vi primigenia gerundii et gerundivi latini.
WADSTEIN, E., Der umlaut von a bei nicht synkopiertem u im altnorwegischen.
LUNDSTRÖM, V., Ein Columella-Excerptor aus dem 15. Jahrhundert.

Band IV, däraf utkommit:

KJELLÉN, R., Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia.
STAVE, E., Om källorna till 1541 års öfversättning af Nya Testamentet.

Band V (pris 10 kr. = 12 Mk).

SAHLIN, C. Y., Om den etiska seden.
ALMKVIST, H., Ein samaritanischer Brief an König Oscar, in Faksimile herausgegeben und übersetzt. Mit einer Schrifttafel von J. Euting.
NOREEN, A., Svenska etymologier.
TAMM, F., Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia ock nutida förekomst.

SUNDÉN, J. M., De tribunicia potestate a L. Sulla imminuta quaestion
LANDTMANSON, I. S., Träldomens sista skede i Sverige. Ett kapitel
vår äldre rätts historia.
JOHANSSON, K. F., Bidrag till Rigvedas tolkning.
WAHLUND, C., La belle Dame sans mercy. En fransk dikt.
EDFELDT, H., Om bevisen för Guds verklighet.
PIEHL, K., Quelques petites inscriptions provenant du temple d'Ho
à Edfou.
RIBBING, S., Prof. Chr. Jac. Boströms Föreläsningar i etiken, efter
muntliga föredraget upptecknade och redigerade.
PERSSON, P., Om ett nyligen upptäckt fragment af en romersk comm
nallag.
v. SCHÉELE, F., Finnes det ett omedvetet själslif?
GEIJER, P. A., Historisk öfverblick af latinets *qui* och *qualis* form
som relativpronomina i de romanska språken.
HJÄRNE, H., Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s rys
förbundsplaner.
DANIELSSON, O. A., Zur metrischen Dehnung im älteren griechischen Ep

Band VI (pris 10 kr. = 12 Mk).

LIDÉN, E., Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschich
LUNDSTRÖM, V., Prolegomena in Eunapii vitas philosophorum et sop
starum.
WADSTEIN, E., Runinskriften på Forsaringen. Vårt äldsta lagstadgan
HALLENDORFF, C., Konung Augusts politik åren 1700—01. Ett bidr
AHLENIUS, K., Till kännedomen om Skandinaviens geografi och kartogr
under 1500-talets senare hälft.
EKLUND, J. A., Nirvâna. En religionshistorisk undersökning.
WADSTEIN, E., The Clermont Runic Casket. With five plates.
TAMM, F., Om avledningsändelser hos svenska adjektiv, deras histo
ock nutida förekomst.
TAMM, F., Om ändelser hos adverb ock arkaiskt bildade prepositio
uttryck i svenskan.

Band VII, däraf utkommit:

TAMM, F., Sammansatta ord i nutida svenskan undersökta med hän
till bildning av förleder.
v. FRIESEN, O., Till den nordiska språkhistorien.
PIPPING, H., Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna.

Flertalet af de i banden ingående skrifterna kunna äfven erhållas i särtr

---

BYGDÉN, L., Förteckning å tryckta och otryckta källor till lands
Uplands och Stockholms Stads historisk-topografiska beskrivn
förnämligast hämtade ur Westinska samlingarne i Upsala Universit
Bibliotek. Pris 3 kr.

Upsala 1901. Almqvist & Wiksells Boktr.-Aktieb.

Stanford University Libraries
3 6105 124 412 151

